

FORUM

DE INFORMATIESAMENLEVING

Tom Claes¹

Ten geleide

Aan het begin van zijn bekend werk over de filosofische implicaties van het Internet merkt Gordon Graham op dat nadenken over de implicaties en de mogelijke toekomst van het Internet een hachelijke zaak is. De evoluties gaan zo snel dat het best mogelijk is dat je opmerkingen al achterhaald zijn vooraleer je ze hebt uitgesproken, laat staan vooraleer de inkt waar ze in klassieke druktechnieken mee worden gedrukt, droog is. Nadenken over de impact van het Internet is in zekere zin steeds koffiedik kijken. Toch kunnen we dit fenomeen niet onoverdacht laten. Het Net raakt steeds meer en meer ons leven. Morganti (zie verder) merkt op dat het Internet sinds 1985 een groeisnelheid van 200 procent per jaar heeft. Dit is fenomenaal. Het wordt daarom ook wel eens het snelst groeiende medium in de geschiedenis van de mensheid genoemd.

Maar het Internet is natuurlijk maar een embleem, een symptoom van een veel breder syndroom. De veranderingen spelen zich op een breder en dieper niveau af dan de groei van het World Wide Web – het onderdeel van het Internet met grafisch aantrekkelijke pagina's met hyperlinks – ons zou kunnen doen vermoeden. Het WWW en het Internet zijn de uithangborden en misschien wel de meest zichtbare aspecten van een nieuw soort samenleven en sociaal-economisch netwerk. Het Internet is een nieuwe vorm van communicatie en van kennisopslag en -verspreiding. Nog nooit is de maatschappelijke verhouding tussen kennis en macht zo aan de orde geweest. De traditionele 'macht' – de overheden – dreigen hun greep op kennis te verliezen. Kennis en informatie wordt op het Internet ongrijpbaar, oncontroleerbaar, internationaal, subversief en vrij. Het is zeer moeilijk om zij die informatie via dit medium willen aanbieden te controleren. Vandaar dat de Internet-informatie ook in se een ander statuut van betrouwbaarheid heeft. De kennis- en informatiemonopolies van de klassieke media komen hier op losse schroeven te staan. Het is de gebruiker die nu, nog meer dan vroeger, de betrouwbaarheid van de aangeboden informatie moet evalueren. De machtsverhoudingen op het Internet liggen anders dan in de reële samenleving. En dit stelt de overheden voor belangrijke uitdagingen. Aan de ene kant geeft de nieuwe informatietechnologie ons ongelooflijk veel nieuwe mogelijkheden. Aan de andere kant is er de inherente ongrijpbaarheid en oncontroleerbaarheid ervan. De problematiek van het Internet kadert in het bredere thema van de informatie- of kennissamenleving. Of je nu voor of tegen de nieuwe

¹ De auteur is als docent verbonden aan de *vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap* van de *Universiteit Gent*.

ontwikkelingen bent, je kan er niet omheen dat de nieuwe media ons leven niet enkel op een individueel niveau beïnvloeden. Ook sociaal, politiek en economisch lijkt onze wereld een grondige (r)evolutie door te maken. De labels die men op deze trends probeert te drukken zeggen voldoende: Cyberspace, informatiesamenleving, kennis-samenleving, kenniseconomie, virtuele wereld, enzovoort.

De artikels die in dit nummer van Ethiek en Maatschappij bij elkaar zijn gebracht focussen elk op een deelaspect van de dubbele dynamiek tussen kennis-macht en potentialiteiten-controle. Luciano Morganti (“Naar een Virtuele Publieke Sfeer”) focust op de mogelijke politieke consequenties van deze evolutie en gaat na of de virtuele communicatieve ruimte zich tot een virtuele *publieke* ruimte kan ontwikkelen. Hij vraagt zich af of de virtuele communicatieve ruimte zoals die in Cyberspace vorm krijgt een nieuwe instantie voor publiek debat vertegenwoordigt en genereert. Hij merkt op dat binnen dit nieuwe medium een nieuw communicatiemodel is tot stand gekomen. De communicatiepatronen op het Internet verschillen van de communicatie via de klassieke media. Dit betekent volgens hem dat er een hele reeks nieuwe vragen kunnen worden gesteld over en uitdagingen dienen te worden aangegaan met betrekking tot het lot van het politieke binnen deze virtuele ruimte. Velen menen dat de nieuwe communicatie een versterking en verdieping van de democratie tot gevolg kan hebben. Het Internet is volgens Morganti essentieel een medium van *participatie*. En hier ligt meteen ook de waardevolle kans om het democratisch proces via de publieke virtuele ruimte te verdiepen.

Ook in het artikel van Bart Cammaerts (“Sociaal Beleid in de informatiesamenleving: de digitale kloof in een Belgisch-Vlaams perspectief”) staat de politieke dimensie van het Internet en van de nieuwe communicatietechnologieën centraal. Net als Morganti merkt Cammaerts op dat veel beleidsmakers de ontluikende informatiesamenleving als een evolutie naar meer gelijkheid en welvaart voor eenieder beschouwen. Maar hij voegt er aan toe dat het nog te bezien valt of de informatiesamenleving gelijkheid zal bevorderen zoals ons wordt voorgespiegeld. Momenteel lijkt immers het tegendeel eerder het geval. De digitale kloof is volgens Cammaerts reëel en zal in de komende jaren hoogstwaarschijnlijk nog vergroten. De meest kwetsbare groepen zijn laaggeschoolde werklozen, vrouwen, allochtonen, ouderen en gezinnen met een laag inkomen. De meeste beleidsdocumenten onderkennen het bestaan van een digitale kloof en de noodzaak daartegen in te gaan, maar daar blijft het volgens Cammaerts meestal bij. In zijn artikel beschrijft en evalueert Bart Cammaerts het Belgische en Vlaamse beleid met betrekking tot die digitale kloof aan de hand van beleidsdocumenten en de manier waarop die geïmplementeerd worden.

Er valt nog een lange weg af te leggen vooraleer de democratische meerwaarde van de informatiesamenleving kan verzilverd worden. Maar ook economisch gezien stellen er zich problemen. Vaak wordt gesteld dat de nieuwe kennissamenleving en -economie nefast zou zijn voor hen die niet ‘mee’ zijn met deze ontwikkelingen. Er dreigt, zo wordt dan gezegd, een nieuwe toestand van sociale uitsluiting. De laaggeschoolden zouden in deze visie geen aansluiting meer kunnen vinden met de hoogtechnologise samenleving en economie en gemarginaliseerd worden. In zijn bijdrage onderzoekt Martin De Vlieghere (“Kennismaatschappij en Actieve Welvaartstaat: bedreigt de

informatisering de positie van de laaggeschoolden op de arbeidsmarkt?") de wijd verbreide consensus dat ten gevolge van de 'post-fordistische' transitie naar een kenniseconomie een duale samenleving dreigt te ontstaan waarin de sociale segmentatie loopt langs de scheidslijn tussen laag- en hooggeschoolden. Ten gevolge van deze consensus, zo meent De Vlieghe, ontstaat het politieke concept van de 'actieve welvaartsstaat' dat onder meer door hernieuwde investeringen in de democratisering van het hoger onderwijs de nieuwe sociale uitsluiting moet vermijden. De Vlieghe ondergraaft deze veelgehoorde diagnose van de structurele achteruitgang van de laaggeschoolden op de arbeidsmarkt en de 'definitieve voorkeur' van de kenniseconomie voor de hooggeschoolden.

Gordon Graham is de auteur van het laatste (korte) artikel omtrent de informatiesamenleving. In zijn bijdrage ("Vreemden vertrouwen: de ethiek van e-handel") onderzoekt hij de mogelijke toekomst van de virtuele economie en handel. Eén van de basisvoorwaarden voor een goed functionerend economisch leven is de aanwezigheid van wederzijds vertrouwen en van mechanismen zoals verzekeringen en een juridisch kader om inbreuken op dit vertrouwen te corrigeren. Maar, zo vraagt Graham zich af, kunnen deze voorwaarden ook in de virtuele wereld gegarandeerd worden, wanneer we beseffen dat bedrog er zo eenvoudig is en de invloed van de overheden om dit bedrog tegen te gaan zo beperkt zijn? Graham is optimistisch: uiteindelijk hebben mensen voordeel bij een vertrouwensvol klimaat en zullen er instanties ontstaan die de bescherming van de voorwaarden voor dit vertrouwen commercieel zullen ontwikkelen.

Waar het met onze samenleving naartoe zal gaan kan niemand met zekerheid zeggen. Zoals ik reeds zei, de toekomst voorspellen is koffiedik kijken. Maar toch zijn we niet volledig blind voor de fenomenale veranderingen die onze samenleving ondergaat. Misschien is dit wel één van de meest markante eigenschappen van de informatierevolutie. Wellicht is nog nooit voorheen een zo belangrijke psychologische, maatschappelijke, politieke en economische omwenteling het onderwerp geweest van een brede maatschappelijke reflectie en discussie. Dat op zich is al veel waard.